

GEMEENTE TILBURG

Tilburg,

een jonge stad

met een oud verleden

Routekaart Archeologisch Erfgoed Tilburg
2022–2025

Deze weefgewichten uit de ijzertijd laten zien dat textielvervaardiging in Tilburg al een lange geschiedenis kent

Inhoud

Samenvatting	4
1. Inleiding	7
2. Het bodemarchief als bron voor het Verhaal van Tilburg	10
3. Blik op de toekomst: de kernthema's verder toegelicht	18
3.1 Beheer en behoud: wet- en regelgeving	18
3.2 Beheer en behoud: uitvoering	26
3.3 Kennismanagement: de basis op orde	30
3.4 Presentatie: het Verhaal van Tilburg ervaren en je ermee verbinden	32
4. Werkplan 2022–2025	38
4.1 Beheer en behoud	38
4.2 Kennismanagement	39
4.3 Presentatie	40

Samenvatting

De gemeente Tilburg voert sinds 2007 met de nota *Grond voor Verleden* een eigen gemeentelijk archeologisch beleid. Tilburg beschikt over een omvangrijk, rijk en goed bewaard archeologisch erfgoed, met een tijdsdiepte van enkele duizenden jaren. Dit inzicht is het resultaat van het gemeentelijk archeologisch beleid uit de afgelopen periode. Gesteld kan worden dat *Tilburg een jonge stad is met een oud verleden*.

Na vijftien jaar stellen we opnieuw de vraag hoe we de komende jaren verder omgaan met deze unieke bron van kennis over ons verleden.

De aanleiding daartoe zijn het inwerkingtreden van de *Omgevingswet* in 2022 en de omvangrijke ruimtelijke opgaven waar de gemeente Tilburg in de komende decennia voor staat.

Het antwoord op de vraag is samen te vatten in drie kernthema's.

Beheer en behoud van het archeologisch erfgoed van Tilburg

Het archeologisch erfgoed is kwetsbaar en ook eindig; dit is inherent aan het karakter ervan. Duurzaam beheer van de Voorraad Archeologie als unieke bron van ons verleden is daarom noodzakelijk en de rol van de gemeente daarin is vastgelegd in de Erfgoedwet en de Wet op de Ruimtelijke Ordening (WRO). De WRO vervalt met het in werking treden van de Omgevingswet. Archeologisch erfgoed vormt dan een onderdeel van, en is benoemd als een kwaliteit van de fysieke leefomgeving.

Tilburg heeft in de *Omgevingsvisie Tilburg 2040* gekozen voor het centraal stellen van het Verhaal van Tilburg. Het ondergronds erfgoed is benoemd als een ruimtelijke kwaliteit waarbij behoud door middel van duurzaam en kwalitatief beheer centraal staat. Het beleid van beheer en behoud zoals de gemeente Tilburg dat in 2007 heeft geformuleerd en door middel van advisering en kwaliteitszorg wordt uitgevoerd, wordt de komende jaren voortgezet.

Met het oog op de inwerkingtreding van de *Omgevingswet* zijn op het vlak van archeologie wel extra inspanningen nodig om te voldoen aan de wettelijke eisen die hiermee gepaard gaan. Hieronder valt de vervanging van de gemeentelijke archeologische verwachtingskaart ARWATI uit 2003, het digitaal beschikbaar stellen van de archeologische gegevens in onder meer het Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO) en het aanpassen van werkprocessen en documenten voor de advisering nieuwe stijl die voortvloeit uit de nieuwe wet.

Kennismanagement

De uitvoering van het gemeentelijk archeologiebeleid heeft de afgelopen 15 jaar een schat aan gegevens opgeleverd over het Tilburgs verleden. De komende jaren wordt gewerkt aan het borgen hiervan en het 'vertalen' naar archeologische kennis over ons verleden middels ontsluiting via de gemeentelijke GIS-omgeving en het opstellen van een inhoudelijke synthese. De archeologische gegevens worden op deze wijze breed toegankelijk en inzetbaar voor verder beheer van de Voorraad Archeologie, de presentatie van het verleden aan de inwoners én de bouwers van Tilburg en levert een bijdrage aan de identiteit van de stad en de dorpen.

Presentatie

Het Tilburgs verleden is een bijzondere ruimtelijke kwaliteit; het archeologisch erfgoed maakt de samenhang tussen de zichtbare stad, de dorpen, het verleden en het landschap inzichtelijk. De afgelopen vijftien jaar hebben in het teken gestaan van onderzoek en de ontdekkingstocht naar het verleden van Tilburg. De komende jaren wordt ingezet op het presenteren van deze kwaliteit van Tilburg aan bewoners en bouwers van Tilburg. Naast overdracht van informatie, wordt gewerkt aan publieksparticipatie door inwoners en organisaties: hierbij wordt de samenwerking gezocht met bestaande erfgoedinstellingen en andere partijen.

1. Inleiding

Sinds de uitgangspunten van het Verdrag van Malta (Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed) in 2007 zijn doorgevoerd in de Nederlandse wetgeving vormt de archeologische monumentenzorg in ons land een integraal onderdeel van de ruimtelijke ordening.

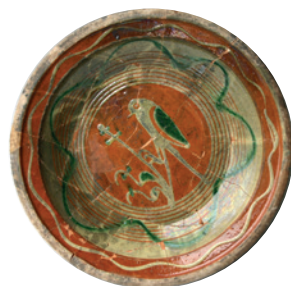
Al in 2007 heeft Tilburg de archeologische beleidsnota *Grond voor Verleden* vastgesteld waarin de gemeente aangeeft op welke manier ze haar wettelijke taken wil uitvoeren en invulling wil geven aan een eigen archeologisch beleid. Tilburg heeft daarbij gekozen voor een gemeentelijke regierol met eigen deskundigheid welke instaat voor een gekwalificeerde archeologische inbreng bij ruimtelijke plannen en uitvoering van archeologisch onderzoek en tevens bij dit laatste ook toezicht en handhaving op zich neemt.

De resultaten van de talrijke kleine en grote archeologische onderzoeken die sinds 2007 zijn uitgevoerd, tonen aan dat Tilburg - tot verrassing van velen - een omvangrijk, goed bewaard en rijk archeologisch bodemarchief bezit met bewoningsresten vanaf 10.000 jaar voor Christus maar waar evenzeer resten uit de Tweede Wereldoorlog deel van uitmaken. Dit bodemarchief vormt tot ver in de middeleeuwen de enige bron van informatie over de geschiedenis van Tilburg.

Nu, bijna vijftien jaar na *Grond voor Verleden*, stellen we ons opnieuw de vraag hoe de gemeente Tilburg in de toekomst verder wil omgaan met haar archeologisch erfgoed als belangrijke bron van kennis over haar verleden. Deze vraag is bijzonder actueel in het licht van de omvangrijke ruimtelijke opgave waar de gemeente Tilburg in de komende decennia voor staat en het inwerkingtreden van de *Omgevingswet* in 2022 waarbij het beschermen en beheren van het cultureel erfgoed, waaronder het archeologische deel, één van de belangen van de fysieke leefomgeving is.

Echter, het archeologisch erfgoed van Tilburg uitsluitend vanuit dit wettelijke kader benaderen is een gemiste kans. De informatie uit het archeologisch bodemarchief en de verhalen die daarmee samenhangen, dragen bij aan het beeld van de stad Tilburg, haar identiteit en de leefomgeving van haar inwoners. Om hieraan invulling te geven wordt naast het spoor van de ruimtelijke ordening de komende jaren een tweede beleidspoor gevolgd waarin het Verhaal van Tilburg en de burger centraal staan in het proces van identificatie, beheer en duurzaam gebruik van erfgoed. Hier leggen we een relatie met het Verdrag van Faro dat in 2005 is vastgesteld door de Raad van Europa en waarin aandacht wordt gevraagd voor de verbindende waarde die erfgoed voor de samenleving heeft.

Leeswijzer

In de nota ‘Tilburg, een jonge stad met een oud verleden. Routekaart Archeologisch Erfgoed 2022–2025’ geven we aan wat nodig is om het archeologisch beleid van de gemeente Tilburg Omgevingswet-proof te maken en hoe we het Verhaal van Tilburg vanuit de archeologische kennis kunnen presenteren.

Dit archeologische Verhaal van Tilburg wordt in vogelvlucht geschetst in hoofdstuk 2.

Hoofdstuk 3 behandelt de drie kernthema’s voor de periode 2022–2025.

Bij **Beheer en behoud** komt de archeologische wet- en regelgeving aan bod: eerst het Europees - landelijk en het provinciale beleid, gevolgd door het gemeentelijke archeologiebeleid waar we kritisch terugblikken op de periode 2007-2021. Het thema wordt afgesloten met een toelichting op de ‘Omgevingswet’ op het vlak van de archeologie en de stappen die nodig zijn om het archeologisch beleid aan te laten sluiten op de nieuwe juridische ‘setting’. Het tweede thema **Kennismanagement** behandelt het borgen van de archeologische gegevens uit Tilburg, het toegankelijk maken van de informatie en de vertaling naar nieuwe kennis ten behoeve van het beheer van de Voorraad Archeologie van Tilburg, de uitvoering van de ‘Omgevingswet’ en de presentatie van dit verleden aan de inwoners van Tilburg in een nieuw Verhaal van Tilburg. Thema 3, **Presentatie**, schetst de wijze waarop het archeologische Verhaal van Tilburg kan worden overgedragen en ingezet voor bewoners, bouwers en bezoekers van Tilburg. De nota wordt afgesloten met een werkplanning op hoofdlijnen voor de periode 2022–2025.

Archeologen aan het werk in Loven

2. Het bodemarchief als bron voor het Verhaal van Tilburg

De archeologische resten en de context waarin die voorkomen noemen we samen het archeologisch bodemarchief. Recent archeologisch onderzoek toont aan dat de wortels van Tilburg teruggaan tot ver voor de middeleeuwen en biedt verklaringen voor de ontwikkeling van de stad en de dorpen zoals we die heden ten dage kennen. Als enige bron van informatie tot ver in de middeleeuwen, levert het bodemarchief de bouwstenen voor een nieuw te schrijven Verhaal van Tilburg waarvan hierna een korte schets volgt.

Tilliburgis 709

Tilburg duikt in 709 voor het eerst op in de geschiedenis met de vermelding in het Latijn van de plaatsnaam *Tilliburgis*. Het is een van de oudst bekende plaatsnamen in Noord-Brabant. Ondanks deze vroege vermelding werd er lange tijd van uitgegaan dat de geschiedenis van Tilburg pas aanving rond 1200 toen de heren van Tilburg op het toneel verschenen. Op verschillende plaatsen in het moderne Tilburg zijn ondertussen nederzettingen uit de vroege middeleeuwen archeologisch onderzocht. Die tonen aan dat de vermelding van *Tilliburgis* in het begin van 8^e eeuw samenhangt met een omvangrijke bewoning in deze periode. De belangrijkste nederzetting lag in Enschoot, waar de bewoning mogelijk al startte in de 6^e eeuw.

In de volgende eeuwen groeide hier de eerste bewoningskern uit over een gebied dat meerdere hectaren omvatte. Niet alleen de omvang is opmerkelijk, ook de aangetroffen sporen en vondsten die wijzen op een elitekarakter van deze nederzetting, zijn dat. Intrigerend is de vraag of de nederzetting in Enschoot in verband gebracht kan worden met *Tilliburgis* en daarmee aan de oorsprong van het historische en moderne Tilburg zou liggen. Met het aantreden van de heren van Tilburg verplaatste het economische en administratieve zwaartepunt van de regio zich naar de omgeving van de Heikese kerk in het huidige stadscentrum van Tilburg. Deze nieuwe nederzetting was slechts een van de plaatsen in het Tilburgse waar rond 1200 werd gewoond. Sommige van deze vroege plaatsen duiken later op in de geschreven bronnen over Tilburg, maar van andere kennen we geen schriftelijke vermelding en die zijn na verloop van tijd weer in de anonimiteit verdwenen. In deze verspreide bewoning herkennen we de historische herdgangstructuur van Tilburg die zo typisch is voor de stad en die hiermee tot ver in de middeleeuwen teruggaat.

**De eerste landbouwers van Tilburg
gebruikten deze natuurstenen bij
meer dan 5000 jaar geleden**

Het verschijnen en verdwijnen van nederzettingen was deel van de algemene dynamiek van de late middeleeuwen waartoe ook grootschalige herinrichting van het landschap, nieuwe ontginningen en het ontstaan van dorpen en steden horen. Al deze ontwikkelingen deden zich ook in meer of mindere mate voor in Tilburg. Alleen het ontstaan en de groei van een middeleeuwse stad bleef uit. Enkele kilometers buiten Tilburg werd door de hertog van Brabant wel een middeleeuwse stad gesticht in Oisterwijk. Het is een van de voorbeelden die illustreren dat het Verhaal van Tilburg zich niet alleen binnen de huidige gemeentegrenzen afspeelt, maar ook daarbuiten. Het Verhaal van Tilburg door de tijd heen kan daarom alleen begrepen en verteld worden in een ruimer, regionaal kader.

Wat gaat aan 'Tilliburgis 709' vooraf?

Het 'historische Tilburg' ontstond in de middeleeuwen in een gebied dat al vele duizenden jaren bewoond was. De eerste 'inwoners' van Tilburg waren jagers die na de laatste ijstijd, 12.000 geleden, het gebied binnentrokken op zoek naar jachtwild. Sporen van hun tijdelijke kampementen en activiteiten worden op tal van plaatsen aangetroffen. Bijvoorbeeld in Kraaiven waar de bekende zoemsteen is gevonden die een icoon is van de prehistorie van Noord-Brabant. Duizenden jaren later, in de nieuwe steentijd was het Tilburgse gebied een plaats waar de eerste Brabantse boeren zich permanent vestigden. Over de belangrijke overstap van de mens naar een landbouwbestaan is in Noord-Brabant erg weinig bekend en de Tilburgse sporen van boerderijen uit deze periode horen tot de eerste die in de provincie zijn teruggevonden.

De ontwikkeling van Tradepark leverde bewijs van 3000 jaar oude bewoning én ambacht: brongieten

In de volgende periode - de bronstijd - vond blijkbaar een bewonings-explosie plaats in de regio, gemeten aan de talrijke vondsten en bewonings-sporen, vaak grote boerderijen van soms meer dan 20 meter lengte die uit de tijd tussen 1800 en 1100 voor Christus zijn gevonden. Een bewoner in de bronstijdnederzetting in Tradepark beheerste de techniek van het bronsgieten. De Tilburgse resten van dit ambacht behoren tot de oudste van Nederland. In delen van Tilburg waar in de bronstijd werd gewoond, worden vaak ook latere sporen uit de ijzertijd en Romeinse tijd gevonden. Samen vormen ze over een gebied van vele hectaren echte 'archeologische landschappen', met clusters van boerderijen, grafvelden en sporen van wegen en oude landinrichting.

Nederland ten zuiden van de Rijn werd kort voor het begin van de jaartelling opgenomen in het Romeinse Rijk. In Tilburg worden op steeds meer plaatsen resten van boerderijen van de plaatselijke boerenbevolking uit de Romeinse tijd teruggevonden, zelfs in het centrum van de stad zoals bij de opgraving in het Rooi Hartenpark en in de Hendrik van Tulderstraat. Dit is minder verbazingwekkend dan het lijkt, want het archeologische landschap loopt in (of beter gezegd onder) het centrum door. In het plangebied Den Bogerd in Udenhout, waar al een paar jaar wordt opgegraven vooruitlopend op de geplande woningbouw, werd een groot grafveld uit de Romeinse tijd aangetroffen. Het Romeinse grafveld en de bijhorende bewoning maken deel uit van een opvallend patroon van bewoning in de ijzertijd en de Romeinse periode rond het veengebied De Brand.

In het gebied Stappegoor zijn op verschillende plaatsen Romeinse bewonings-sporen uit de 4^e en 5^e eeuw gevonden. Dit is bijzonder omdat in de loop van de 3^e en 4^e eeuw het Romeinse Rijk verzwakt, uit elkaar valt en uit onze regio verdwijnt. Over wat er precies in deze periode en daarna gebeurde in Nederland is weinig bekend. In Noord-Brabant verdwijnt omstreeks 300 vrijwel de hele bevolking en de natuur neemt weer bezit

van het landschap. De Laat-Romeinse bewoning in Tilburg vormt hierop een van de weinige uitzonderingen. Wat nu de betekenis is van deze vaststelling en of deze bewoning uiteindelijk ook is verdwenen of toch misschien de basis vormt voor de vroegmiddeleeuwse bewoning, in de tijd dat we voor het eerst van het bestaan van *Tilliburgis* vernemen, vormt nog een belangrijke onderzoeksvraag.

Het archeologisch onderzoek voorafgaand aan de aanleg van de fietstunnel in Stappegoor zorgde voor een bijzondere vondst: een meters diepe waterput uit de Romeinse tijd

Via Tilliburgis?

Het archeologisch onderzoek van het afgelopen decennium heeft aangetoond dat tientallen eeuwen voor de eerste contouren van de huidige stad Tilburg zich aftekenden, havelde regio al een grote aantrekkingskracht uitoefende op de mens. Het landschap van Tilburg bood onmiskenbaar gunstige vestigingsmogelijkheden, maar wellicht is dit slechts een deel van de verklaring voor de intensieve bewoning in het gebied door de tijd heen. Het natuurlijke landschap van Tilburg bestond uit een groot plateau dat doorsneden werd door oude smelt- en beekdalen. Dit plateau vormde een landschappelijke corridor en daarmee een natuurlijke verbinding met andere delen van Noord-Brabant. Het landschap bood daarmee verkeersgeografische mogelijkheden voor het reizen van mensen, transport van goederen en het verspreiden van nieuwe technologieën en ideeën.

De eerste bewoners van het HaVep-terrein bouwden hun boerderijen rond 1500 v. Chr. maar ook in de Romeinse tijd en middeleeuwen woonden hier Tilburgers

**Veldonderzoek aan de Enschotsebaan:
elk archeologisch spoor krijgt een eigen nummer**

In de middeleeuwen liep via deze natuurlijke corridor een belangrijke interregionale route van Antwerpen via Tilburg en 's-Hertogenbosch naar Nijmegen. Die route vormde op haar beurt weer een onderdeel van de *Flämische Strasse*, de Hanzeweg die vanaf Brugge tot in Hamburg en Bremen liep. Straten in Tilburg zoals de Heuvelstraat of de Korvelseweg maken oorspronkelijk deel van uit van deze route. Rond 1200 stichtte de hertog van Brabant langs deze route de eerste steden in de regio zoals 's-Hertogenbosch, Oisterwijk en Hoogstraten. Maar de route is wellicht veel ouder en bestond mogelijk al in de vroege middeleeuwen en de Romeinse tijd of zelfs al in de prehistorie. De landschappelijke corridor en de aanwezigheid van een dergelijke route maakte het gebied aantrekkelijk en vormt in combinatie met gunstige vestigingscondities wellicht de verklaring voor de dichte bewoning in de middeleeuwen en de (Laat-) Romeinse tijd, en zelfs in de prehistorie.

3. **Blik op de toekomst: de kernthema's verder toegelicht**

3.1 **Beheer en behoud: wet- en regelgeving**

Europees - landelijk

In 1992 is het Verdrag van Malta (*Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed*) ondertekend door de landen in de Raad van Europa. Uitgangspunt van dit verdrag is de bescherming van het archeologisch erfgoed als bron voor de geschiedenis van de inwoners van Europa. De principes van het Verdrag van Malta zijn in 2007 doorgevoerd in de Nederlandse wetgeving met een wijziging van de *Monumentenwet 1988* en de *Wet op de Archeologische Monumentenzorg (WAMZ)*.

Ten einde op een zorgvuldige wijze met het archeologisch bodemarchief om te gaan, werd het noodzakelijk om archeologische belangen te verankeren in het ruimtelijke-orderingsbeleid en tijdig te betrekken bij planontwikkelingen. Archeologische belangen dienden in de totale belangenafweging bij ruimtelijke ingrepen een wegingsfactor te zijn waarbij behoud in de grond (*in situ*) prevaleert. In het verdrag is opgenomen dat in een financiële regeling dient te zijn vastgelegd welke partij de kosten draagt die noodzakelijk zijn om de archeologische belangen als wegingsfactor bij ruimtelijke ontwikkelingen te kunnen betrekken. Hiertoe werd het principe *de verstoorder betaalt* geïntroduceerd. Andere uitvloeisels van 'Malta' waren de opkomst van commerciële archeologie waarbij opgravingsbedrijven de uitvoering van het archeologisch onderzoek grotendeels voor hun rekening nemen en de invoering van een landelijk kwaliteitssysteem voor archeologisch onderzoek, de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA).

In 2008 is de *Wet ruimtelijke ordening* (Wro) in werking getreden. De Wro biedt de mogelijkheid om aan een gebied één of meer bestemmingen toe te kennen, waardoor (verwachte) archeologische waarden door middel van dubbelbestemmingen en de daaraan verbonden regels beschermd kunnen worden. Het *Besluit op de ruimtelijke ordening* (Bro) geeft als nadere uitwerking van de Wro aan dat een bestemmingsplan, evenals een ontwerp, hiervoor vergezeld moet gaan van een toelichting, met onder meer een beschrijving van de wijze waarop met de in de grond aanwezige of te verwachten archeologie rekening is gehouden.

Sinds 2016 is de *Erfgoedwet* van kracht die bestaande wet- en regelgeving voor behoud en beheer van het cultureel erfgoed in Nederland bundelt. De Erfgoedwet vervangt diverse eerdere regelingen, waaronder een deel van de Monumentenwet 1988. Het resterende deel van de Monumentenwet 1988, dat direct raakt aan de fysieke leefomgeving, gaat op in de *Omgevingswet* wanneer deze naar verwachting in 2022 in werking treedt. Hiervoor is in de *Erfgoedwet* een overgangsbepaling opgenomen die van kracht blijft tot de invoering van de *Omgevingswet*. Het duiden van erfgoed is vastgelegd in de *Erfgoedwet*, terwijl de omgang met erfgoed in de fysieke leefomgeving in de *Omgevingswet* wordt geregeld. Zo maakt de *Erfgoedwet* samen met de *Omgevingswet* een integrale bescherming van het cultureel erfgoed mogelijk. In 2021 wordt de *Erfgoedwet* voor het onderdeel archeologie geëvalueerd en mogelijk komen hieruit nog adviezen voor de aanpassing van de inrichting van het archeologisch bestel.

In 2005 is het *Verdrag van Faro* vastgesteld waarin de Raad van Europa aandacht vraagt voor de verbindende waarde die erfgoed voor de samenleving heeft. Het verdrag maakt ons ervan bewust dat het belang van het culturele erfgoed mede wordt bepaald door het gebruik dat de mensen ervan maken en de betekenissen en waarden die ze eraan hechten. De Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap onderzoekt in 2021-2022

of Nederland dit verdrag wil ratificeren. De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) startte al in 2019 het Faro-programma waarin wordt onderzocht in hoeverre in Nederland al projecten lopen waarbij de sociale meerwaarde van erfgoed een belangrijke plaats inneemt. Het gaat erom archeologie te beoefenen, beleven, ervaren en/of te gebruiken als bronmateriaal. Daarbij staat niet het erfgoed, maar de deelnemer centraal. Overigens is ook in het Verdrag van Malta de bewustwording van het brede publiek specifiek opgenomen omdat dit bijdraagt aan de bescherming van het bodemarchief en de betrokkenheid van de bewoners.

Provinciaal beleid

De provincie heeft in het huidige bestel een aantal wettelijke verplichtingen met betrekking tot archeologie. Op grond van de *Erfgoedwet* is dat ten eerste het houden van een provinciaal depot voor bodemvondsten waarin archeologische vondsten, bijbehorende documentatie en rapporten op een wijze worden opgeslagen die vanuit het oogpunt van behoud en toegankelijkheid verantwoord is. De provincie is tevens eigenaar van alle archeologisch vondsten uit gemeenten zonder een erkend gemeentelijk depot. Concreet betekent dat alle archeologische vondsten die in gemeente Tilburg worden gedaan, eigendom zijn van de provincie Noord-Brabant en in het Provinciaal depot Bodemvondsten worden opgeslagen en beheerd. Voor het gebruik van de eigen vondsten bijvoorbeeld in een tentoonstelling, dient de gemeente Tilburg daarvoor toestemming te vragen aan de provincie Noord-Brabant.

Indien de provincie de vergunningverlenende partij is, zoals bij ontgroningen of provinciale inpassingsplannen, dient zij rekening te houden met het aspect archeologie.

Daarnaast houdt de provincie interbestuurlijk toezicht op een aantal beleidsdomeinen bij de gemeente, waaronder ruimtelijke ordening en monumenten. In dit kader kan de provincie toezien of de gemeente het aspect archeologie meeneemt in bestemmingsplannen, vergunningvoorschriften met betrekking tot archeologie opneemt, toezicht houdt en handhaaft op de naleving van de vergunningvoorschriften en archeologische deskundigheid heeft in de gemeentelijke adviescommissie bij vergunningverlening op archeologische rijksmonumenten.

Het provinciaal beleid is gericht op duurzaam beheer en behoud van archeologisch erfgoed. Waar mogelijk ter plekke (*in situ*) door gebiedsbescherming, en anders in het provinciaal depot (*ex situ*). Binnen de provinciale Omgevingsvisie is dit onder andere verwoord binnen de lagenbenadering; hierin wordt aandacht gevraagd voor de effecten in de bovengrond op aanwezige waarden in de ondergrond waaronder archeologisch erfgoed. De provincie wil ook vergroting van het maatschappelijk draagvlak voor archeologie in Brabant. Daartoe wil ze stimuleren dat in stad en landelijk gebied archeologisch erfgoed waar mogelijk zichtbaar en herkenbaar aanwezig blijft.

Vigerend gemeentelijk beleid

Het huidige gemeentelijk beleidskader voor archeologie is de beleidsnota *Grond voor Verleden* (2007), samen met de *Omgevingsvisie Tilburg 2040* (2015). In de archeologische beleidsnota is gekozen voor een gemeentelijke regierol op het gebied van archeologie, waarbij de uitvoering wordt overgelaten aan het archeologisch bedrijfsleven.

Zo kan de gemeente zich richten op het beheer van het archeologisch erfgoed door middel van het opstellen en wijzigen van bestemmings-

Regulier archeologisch onderzoek, voorafgaand aan de aanleg van infrastructuur, levert een belangrijke bijdrage aan de kennis over Tilburg, zoals hier aan de Burgemeester Bechtweg

plannen, de voorwaarden voor archeologisch onderzoek bij het verlenen van omgevingsvergunningen, het toezicht houden op de inhoud en de kwaliteit van de uitvoering van het archeologisch onderzoek en de presentatie van het archeologisch erfgoed.

In de Omgevingsvisie Tilburg 2040 wordt richting gegeven aan de ruimtelijke ontwikkeling van de stad op de lange termijn waarbij als strategie voor cultureel erfgoed, waaronder archeologie, is gekozen voor het centraal stellen van het Verhaal van Tilburg. In de omgevingsvisie zijn de verschillende onderdelen van erfgoedveld, 'monumenten' en 'archeologie', nog enigszins sectoraal opgenomen. Bij de actualisatie van de omgevingsvisie in het kader van de *Omgevingswet* wordt een samenhangende visie op het gemeentelijk cultureel erfgoed geformuleerd.

Het archeologisch erfgoed vormt voor de periode tot circa 1300 na Christus een bron van kennis van het verleden. Wij willen kennis over het verleden benutten in het heden. Het is een opgave dit 'voelbaar' of 'beleefbaar' te maken voor bewoners. Kennis over oorsprong draagt bij aan de identificatie met een plek. Archeologie gaat over de sporen en resten van de menselijke aanwezigheid die in Tilburg minstens teruggaan tot 10.000 jaar voor Christus. Veel van deze overblijfselen liggen onzichtbaar in de bodem opgesloten. Het beleidsveld archeologie richt zich op duurzaam en kwalitatief beheer van dit archeologisch erfgoed. De gemeente voert als bevoegd gezag de wettelijke taken uit, adviseert in concrete ontwikkelingen over archeologisch erfgoed, ontwikkelt kennis en communiceert hierover naar burgers van Tilburg en de regio. Onze taak is zorg te dragen voor het archeologisch erfgoed door bij ruimtelijke ontwikkelingen tijdig rekening te houden met archeologische waarden. Uitgangspunt daarbij is behoud van archeologische waarden in de bodem. Tweede uitgangspunt betreft het Malta-principe: wanneer behoud in de bodem niet mogelijk is, betaalt de verstoorder voor het onderzoek en de documentatie. Resultaten van het onderzoek kunnen inspiratie bieden voor de herontwikkeling van de plek.

Uit: Omgevingsvisie Tilburg 2040, VII. Ruimtelijke kwaliteit: het Verhaal van Tilburg centraal, Het archeologisch erfgoed

Toekomstige wet- en regelgeving

Omgevingswet

De *Omgevingswet* bundelt en moderniseert de wetten voor de fysieke leefomgeving. Het gaat onder meer om wet- en regelgeving over bouwen, milieu, water, ruimtelijke ordening, natuur én cultureel erfgoed. Omdat deze bundeling en modernisering zo omvangrijk is, wordt ook wel gesproken van de stelselherziening omgevingsrecht.

De *Omgevingswet* staat voor een goed evenwicht tussen het benutten en beschermen van die fysieke leefomgeving. De nieuwe wet zorgt ook voor een samenhangende aanpak door ruimte voor lokaal maatwerk en betere en snellere besluitvorming. Participatie wordt bevorderd door burgers en ondernemers zo goed mogelijk te betrekken bij de ontwikkeling van de fysieke leefomgeving. Een belangrijk verschil met de huidige ruimtelijke wet- en regelgeving is dat de initiatiefnemer en de activiteit centraal staan. De hele structuur van het nieuwe omgevingsstelsel is dan ook opgebouwd vanuit 'activiteiten'.

Cultureel erfgoed wordt in de *Omgevingswet* gedefinieerd als: monumenten, archeologische monumenten, stads- en dorpsgezichten en cultuurlandschappen. Ander cultureel erfgoed zoals roerend erfgoed of immaterieel cultureel erfgoed is alleen onderdeel van deze definitie als het deel uitmaakt van de fysieke leefomgeving. Een voorbeeld hiervan zijn regels voor een haven met historische schepen of het toedelen van een functie aan een locatie die samenhangt met een (lokaal) volksgebruik dat wordt aangemerkt als immaterieel erfgoed.

Archeologische Monumentenzorg in de praktijk: het veiligstellen van het Tilburgs verleden vooruitlopend op woningbouw voor de toekomst

Na het inwerkingtreden van de *Omgevingswet* moeten gemeenten rekening houden met cultureel erfgoed in hun omgevingsplan. Zo moet de archeologische verwachting bij de in het omgevingsplan opgenomen gebieden met een archeologische verwachting aantoonbaar zijn.

In 2015 is de Tweede Kamer akkoord gegaan met de motie-Ronnes, op de *Omgevingswet*. Hierin wordt bepaald dat gemeenten hun te verwachten archeologische monumenten alleen kunnen beschermen indien dit aantoonbaar is. De bescherming van de te verwachten monumenten dient bovendien te zijn gebaseerd op lokale archeologische, bodemkundige en/of historische informatie, en het gebruik van nauwkeurig archeologisch kaartmateriaal. De term ‘archeologische monumenten’ is hier bedoeld in de zin van de *Erfgoedwet*. Een archeologisch monument is op grond van de *Erfgoedwet* een terrein dat deel uitmaakt van cultureel erfgoed vanwege de daar aanwezige sporen van menselijke aanwezigheid in het verleden. Dit kunnen overblijfselen of voorwerpen zijn, maar ook andere sporen. Al deze sporen zelf horen ook tot het archeologische monument.

3.2 Beheer en behoud: uitvoering

Reguliere werkzaamheden

Net als in voorgaande periode worden op reguliere basis adviezen verstrekt in het kader van de RO-procedures, in het bijzonder bij het opstellen van omgevingsplannen en het verlenen van omgevingsvergunningen. Extra aandacht gaat daarbij uit naar de kwaliteit van het vereiste archeologisch onderzoek en de rapporten die in deze procedures dienen geleverd te worden door de initiatiefnemers. Aanleiding daartoe vormt de marktwerking in de Nederlandse archeologie waarbij in toenemende mate de kwaliteit van onderzoek en rapportage onder druk staat. We onderzoeken of specifieke gemeentelijke regels en/of een ‘onderzoeksagenda’ daarbij functioneel kunnen zijn en of die opgesteld moeten worden.

Onderzoek op het voormalige terrein van de textielfabriek HaVeP leverde een schat aan informatie op over het vroege Tilburg

Aansluitend op de algemene ontwikkeling in de archeologie wordt bij gravend onderzoek meer aandacht geschonken aan specialistisch onderzoek en nieuwe methoden als aanvulling of deels ter vervanging van het generieke onderzoek.

Omgevingswet

Voor de implementatie van de Omgevingswet worden volgende acties ondernomen:

De **beheersbestemmingsplannen** krijgen extra aandacht op het punt 'aantonen van archeologische waarden', aangezien in de voorbereiding ervan meestal geen archeologische (voor)onderzoeken werd uitgevoerd en de noodzakelijke, specifieke onderbouwing ontbreekt.

Het opstellen van **archeologische verwachtings- en beleidskaarten** die ook dienen voor archeologische regelgeving in Tilburg.

De gemeentelijke verwachtingskaart ARWATI stamt uit 2003 en is onnauwkeurig gebleken en inmiddels volledig achterhaald. Ook is ze is niet geschikt om te voldoen aan het criterium 'aantoonbare archeologische verwachting', zoals hierboven besproken. Het beschikbare Tilburgse archeologische-gegevensbestand (ArcheoLink) wordt omgezet naar een GIS-systeem. We vullen dit databestand aan met actuele gegevens om hiermee te komen tot goed onderbouwde archeologische verwachtings- en beleidskaarten. Oplevering loopt gelijk op met de invoering van de nieuwe *Omgevingswet*. In de toekomst worden de kaarten regelmatig geüpdatet om de informatie actueel te houden.

Een belangrijk hulpmiddel bij de uitvoering van de *Omgevingswet* is de digitalisering van informatie over de fysieke leefomgeving, inclusief het archeologisch erfgoed. Informatie komt via het **Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO)** beschikbaar voor overheid, initiatiefnemer of belanghebbende. Zo is er één digitaal loket voor het aanvragen van vergunningen, raadplegen van geldende regels en (op termijn) informatie over de kwaliteit van de fysieke leefomgeving. Bij het opstellen van de archeologische databestanden en kaarten zoals hierboven genoemd, houden wij rekening met de doorwerking naar het DSO.

Doorlichten proces **archeologische toevalsvondst**. In de *Omgevingswet* is geregeld dat naast de minister van OCW, nu ook de gemeente bevoegd is om bodemversturende werkzaamheden stil te kunnen leggen in het geval van een archeologische toevalsvondst. Zoals ook nu het geval is, komen de kosten voor het stilleggen van de werkzaamheden, eventuele planaanpassing en/of archeologisch onderzoek, niet voor rekening van de vergunninghouder maar voor die van de gemeente. De kans op het aantreffen van een toevalsvondst is klein maar niet irreëel. Het is daarom raadzaam om te bepalen hoe de gemeente hiermee om wil gaan, en voorafgaand aan de vergunningverlening afspraken te maken over hoe om te gaan met vondsten die tijdens de uitvoering worden gedaan, bijvoorbeeld in de vorm van een protocol Toevalsvondsten of via een format waarmee per project maatwerk kan worden geboden. Wat voor Tilburg de gewenste vorm is, wordt de komende periode nagegaan.

In de *Omgevingswet* is de mogelijkheid geschapen voor zowel rijk, provincie als gemeente om **een bestuurlijke boete op te leggen bij een erfgoedover-treding**. Hiervan is sprake wanneer de regels voor het beschermen of de instandhouding van cultureel erfgoed worden overtreden. Hoe hier in Tilburg vorm aan te geven, is een zaak van nadere juridische en praktische uitwerking. Dit doen we in samenhang met erfgoedovertradingen bij monumenten.

Niet direct gerelateerd aan maar wel belangrijk voor archeologie onder de *Omgevingswet* zijn de termijnen die gelden voor een omgevingsvergunning. De **reguliere voorbereidingsprocedure** uit de Algemene wet bestuursrecht is de hoofdregel in de *Omgevingswet*. Wat betekent dat de beslistermijn voor een vergunning 8 weken is, met de mogelijkheid tot een éénmalige verlenging van 6 weken. Omdat archeologisch onderzoek uit verschillende fases kan bestaan - van bureauonderzoek, booronderzoek, proefsleuven tot opgraving - die nooit allemaal binnen een termijn van de reguliere voorbereidingsprocedure doorlopen kunnen worden, is het van belang om bij de indieningsvereisten duidelijk vast te leggen wat er bij de aanvraag omgevingsvergunning aangeleverd moet worden aan archeologisch onderzoek. Dit wordt ingevoerd via het programma *Omgevingswet* en wordt binnen het lopende programma opgepakt.

Bij de actualisatie van de Omgevingsvisie Tilburg 2040 in het kader van de *Omgevingswet* wordt een samenhangende visie op het gemeentelijk cultureel erfgoed geformuleerd voor de deelgebieden archeologisch erfgoed, gebouwd erfgoed en het cultuurlandschap.

3.3 Kennismanagement: de basis op orde

De afgelopen 15 jaar heeft het gemeentelijk beleid van beheer en onderzoek van het archeologisch erfgoed een schat aan gegevens opgeleverd over het Tilburgs verleden. De resultaten staat nu nog grotendeels in de rapporten die de afgelopen jaren zijn geschreven over het archeologisch onderzoek in Tilburg. De komende jaren worden ingezet op de borging en ontsluiting van deze data en de vertaling naar nieuwe kennis ten behoeve van het beheer van de Voorraad Archeologie van Tilburg, de uitvoering van de Omgevingswet en de presentatie van dit verleden aan de inwoners van Tilburg in een nieuw Verhaal van Tilburg.

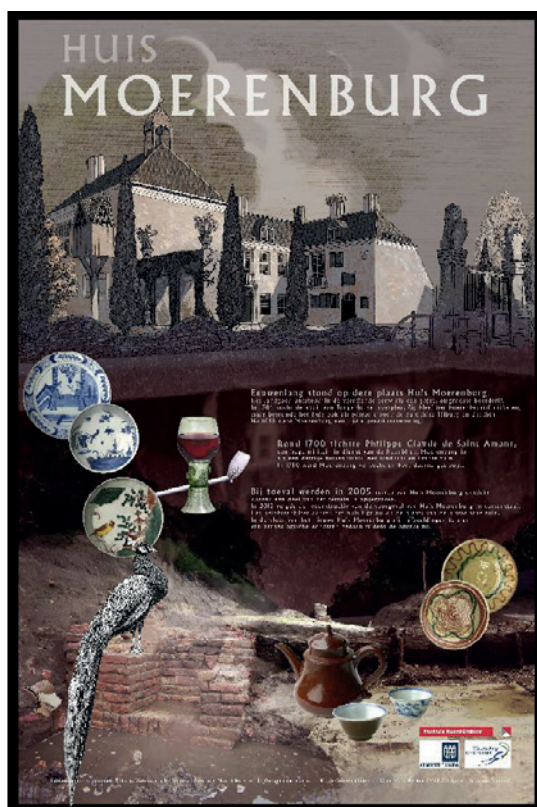
Geografisch Informatie Systeem (GIS)

Een deel van de archeologische data van Tilburg en de regio is gedigitaliseerd op metaniveau in het programma ArcheoLink. De functionaliteit en de toegankelijkheid van ArcheoLink voor derden is echter beperkt. Om dit te verbeteren en te zorgen dat de data voor de toekomst wordt geborgd en verder actief kan worden ingezet, wordt ArcheoLink en de inhoud van de archeologische rapporten ontsloten in InfoGIS, de gemeentelijke Geografisch InformatieSysteem-omgeving. Van daaruit kan de overstap gemaakt worden naar DSO.

Digitale data bieden op zichzelf nog geen kennis en overzicht. Een eerste stap in die richting van het gewenste overzicht zijn de archeologische verwachtings- en beleidskaarten die worden opgesteld in het kader van de implementatie van de *Omgevingswet*. Een tweede instrument is een inhoudelijke synthese.

Synthese archeologie Tilburg en omgeving

De afgelopen decennia zijn voor Tilburg honderden archeologische rapporten opgesteld. Het overzicht dreigt verloren te gaan. Het is daarom zaak om deze gegevens bijeen te brengen en te analyseren. Dit gebeurt in een inhoudelijke synthese voor alle archeologische perioden en die door specialisten wordt geschreven. Op basis van deze synthese kan de vergaarde kennis verder worden gepresenteerd naar een groter publiek door bijvoorbeeld een publieksboek of korte artikelen, maar ook voor het vervullen van de wettelijke taken van beheer en behoud. Op deze manier wordt vermeden dat het archeologisch erfgoed van Tilburg een tweede maal moet worden 'opgegraven in een rapportenkerkhof'.

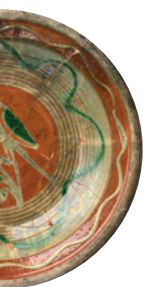
3.4 Presentatie: het Verhaal van Tilburg ervaren en je ermee verbinden

Zoals eerder geconstateerd is er de afgelopen jaren te weinig tijd geweest om de verworven kennis over het Tilburgs verleden over het voetlicht te brengen. We zetten de komende jaren in op dit thema.

De informatie uit het archeologisch bodemarchief en de verhalen die daarmee verbonden zijn, dragen bij aan het beeld van de gemeente Tilburg, haar identiteit en de leefomgeving van haar inwoners.

Het verhaal van de dorpen en de stad, en het verdere verleden wordt niet alleen uitgedragen door bijvoorbeeld tentoonstellingen of publicaties, maar inwoners en organisaties worden uitgenodigd te participeren in projecten en zich 'hun' verleden eigen te maken. Het verleden kan ook dienen als inspiratie bij vormgeving en inrichting van de fysieke leefomgeving. Hierbij wordt gestreefd naar brede samenwerking met bestaande erfgoedinstellingen en andere, minder voor de hand liggende partijen, zoals regionale opleidingscentra, buurt- en andere verenigingen, en kunstinstellingen. Het Verhaal van Tilburg verdient het om gehoord, ervaren en doorverteld te worden.

Het Verhaal van Tilburg en haar bewoners staat centraal in het proces van identificatie, beheer en duurzaam gebruik van erfgoed. Hier leggen we een relatie met het Verdrag van Faro dat in 2005 is vastgesteld door de Raad van Europa en waarin aandacht wordt gevraagd voor de verbindende waarde die erfgoed voor de samenleving heeft.

Open dagen op opgravingen trekken steevast veel bezoekers, van jong tot oud

Communicatie

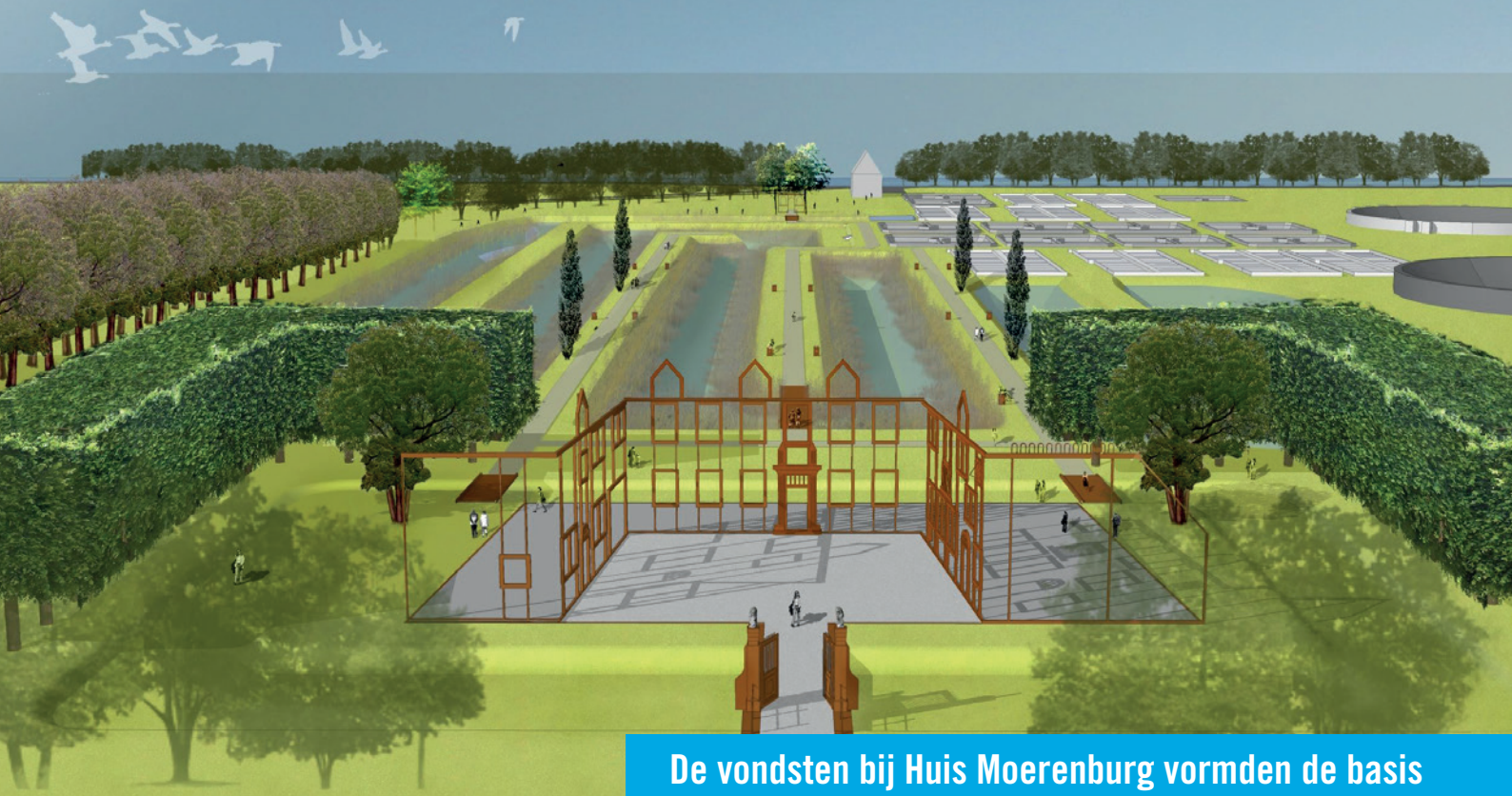
De komende jaren staan in het teken van het ontwikkelen van een brede communicatiestrategie die inzet op het vertellen van het hele Verhaal van Tilburg. De ontsluiting van de archeologische data door middel van de synthese speelt daarbij een cruciale rol. We dragen de resultaten uit op verschillende vlakken, waarbij we diverse media inzetten om een zo breed mogelijk publiek te bereiken. Mogelijkheden zijn een publieksboek, tentoonstellingen, korte (web)artikelen, lezingen en dergelijke. In onze strategie laten we ook ruimte voor het aansluiten op trends en kansen, zoals de opbloeiende belangstelling voor de eigen omgeving tijdens corona, en natuurlijk archeologische ontdekkingen die de komende jaren uit onderzoeken komen. De communicatie en de inzet van middelen zetten we op in overleg met afdeling Communicatie.

Door inzet van onze gebundelde expertises komen we tot aansprekende producten voor de verschillende doelgroepen. De inzet van eerder toegepaste en succesvolle communicatiemiddelen zoals 'Archeoloog in de klas' voor groep 6, 7 en 8 in het basisonderwijs, de Nationale Archeologie-dagen en open dagen bij opgravingen, wordt voortgezet.

Ruimtelijke kwaliteit

Een opgave die meer voorbereiding vraagt en een brede samenwerking is de impliciete opdracht die voortvloeit uit de *Omgevingswet*: het bijdragen aan de fysieke kwaliteit van de leefomgeving, of zoals wij het vertalen: ruimtelijke kwaliteit. Dit kan door vormgeving en inrichting van en in de openbare ruimte, waarbij met ontwerpers, architecten, landschapsarchitecten en bouwers wordt samengewerkt, of door het realiseren van kunstwerken die expliciet of impliciet refereren aan het archeologisch erfgoed en het Verhaal van Tilburg. Hierbij is het de bedoeling te werken vanuit een inhoudelijk programma dat op allerlei manieren vorm kan krijgen zoals gevelschilderingen, kunstwerken, het verbeelden van archeologische vondsten of projecten waarbij het verleden de inspiratiebron is geweest voor de vormgeving en inrichting zoals bij Huis Moerenburg. De wijze waarop het Verhaal van Tilburg gestalte krijgt is mede afhankelijk van de wensen en mogelijkheden per project en locatie. Het samenstellen van een inspiratiemap kan hiervoor nuttig zijn.

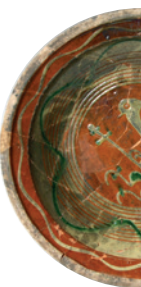

De vondsten bij Huis Moerenburg vormden de basis voor aantrekkelijke visualisatie van het verleden

Identiteit

Het archeologisch erfgoed maakt de samenhang tussen de zichtbare stad, de dorpen, het verleden en het landschap inzichtelijk. Tegelijkertijd biedt archeologie door het brede karakter de mogelijkheid om vele thema's vanuit het verleden te belichten. Wie haar of zijn omgeving begrijpt, voelt zich er sneller mee verbonden. Tegelijkertijd geeft het verleden identiteit; de dorpen en de stad en de onderlinge verbondenheid, zijn herkenbaar en grijpbaar; nieuwe ontwikkelingen krijgen een kader. Om identiteit te ontdekken en de verbinding te vergroten worden inwoners en organisaties uitgenodigd te participeren in projecten en zich 'hun' verleden eigen te maken. Hierbij wordt gestreefd naar brede samenwerking binnen en buiten de erfgoedsector.

Programma 'Archeoloog in de klas'

Gemeente Tilburg laat leerlingen van de basisschool archeologie en erfgoed ontdekken. Daartoe is het scholenprogramma 'Archeoloog in de klas!' ontwikkeld. In de les wordt een kruitwagen de klas binnengereden, gevuld met bijzondere voorwerpen. Dat kunnen archeologische vondsten zijn, maar ook gereedschappen van een archeoloog. De leerlingen gaan zelf op onderzoek uit in de kruitwagen. Een week later bezoekt een echte archeoloog de klas en leren de kinderen wat archeologie is en hoe een archeoloog te werk gaat. Opgraven, hoe doe je dat? En wat gebeurt er met de vondsten na de opgraving?

Tegelijkertijd leren de leerlingen meer over de geschiedenis van Tilburg en van hun eigen buurt. Hoe lang wonen er eigenlijk al mensen in Tilburg en omstreken? Wat is het oudste voorwerp dat ooit in Tilburg is gevonden?

De kinderen mogen zelf een oud object van thuis meebrengen om te laten determineren en dateren. Doel is het kweken van besef dat de eigen leefomgeving een historische dimensie heeft en archeologie in de achtertuin kan liggen.

Bij het programma hoort een docentenhandleiding met suggesties voor de voorbereidingsles(sen), maar ook voor uitbreidingen in én buiten de school.

In de afgelopen jaren hebben ruim 2000 leerlingen op deze manier kennis gemaakt met archeologie.

Archeoloog-in-de-klas Marie-France van Oorsouw geeft scholieren uitleg over het begraven verleden van Tilburg

4. Werkplan 2022–2025

4.1 Beheer en behoud

Doorlopend

- Reguliere archeologische input en advisering t.b.v. bestemmingsplanprocedures en aanvragen omgevingsvergunningen.
- Kwaliteitsbewaking, toezicht en inhoudelijke input bij archeologisch onderzoek.

Werkzaamheden implementatie Omgevingswet

2022–2023

- GIS-omgeving Archeologie Tilburg als vervanging van ArcheoLink
- Vervaardigen nieuwe archeologische verwachtings- en beleidskaarten
- Aanvullen van verouderde bestemmingsplannen (beheersplannen) om te voldoen aan de vereisten voor het omgevingsplan
- Procedure ‘aanleveren archeologische producten’ bij aanvraag omgevingsvergunning nieuwe stijl
- ‘Archeologie’ in het omgevingsplan
- Aanpassing werkprocessen voor adviezen archeologie-nieuwe stijl
- Aansluiting op het Digitaal Stelsel Omgevingswet en leveren van archeologische informatie

Werkplan 2022–2025

2024–2025

- Doorlichten proces archeologische toevalsvondst
- Onderzoek wenselijkheid bestuurlijke boete bij erfgoed-overtreding
- Voorbereiding archeologisch erfgoed in de nieuwe Omgevingsvisie Tilburg, in samenhang met gebouwd erfgoed en cultuurlandschap om te komen tot een integrale visie.

4.2 Kennismanagement

GIS-omgeving Archeologie Tilburg

2022

- Opstellen programma van eisen, onderzoek extern, overzetten en opschonen databestanden ArcheoLink.

2024–2025

- Update databestanden t.b.v. archeologische verwachtings- en beleidskaarten

Synthese Archeologie Tilburg

2022–2023

- Samenstelling synthese, door externe specialisten

2023–2024

- Presentatie rapport
- Opstellen onderzoeksagenda Archeologie Tilburg
- Actualiseren archeologische verwachtingskaart aan de hand van Synthese Archeologie Tilburg
- Onderwerpen en thema's voor het Verhaal van Tilburg

4.3 Presentatie

In 2022 is het vijftien jaar geleden dat de gemeente Tilburg haar eigen archeologiebeleid vaststelde. We besteden het komend jaar daarom extra aandacht aan de 'resultaten' ervan voor het Verhaal van Tilburg.

Werkplan 2022–2025

2022–2025

- Scholenprogramma ‘Archeoloog in de klas’
- Nationale Archeologiedagen
- Presentaties

2022–2023

- Communicatie- en presentatieplan
- Inventariseren samenwerkingsmogelijkheden op projectbasis of structureel met andere erfgoedinstellingen en organisaties
- Verkennen erfgoedproject FARO of andere publieksparticipatie
- Verkennen mogelijkheden en wensen voor het presenteren van het archeologisch erfgoed binnen ruimtelijke projecten in Tilburg

2023–2025

- Samenstellen ‘inspiratiemap Archeologie’ voor ruimtelijke kwaliteit
- Fondswerving publiekproject en uitvoering

2024–2025

- Publieksboek Archeologie Tilburg

Colofon

Tekst: **gemeente Tilburg**

Beeldverantwoording: **BAAC**: vz, 7, 8, 11, 19, 20, 23, 27, 29, 31, 32, 35 **Wim Hoogveld**: 2, 10, 12, 16, 17

Gemeente Tilburg: 4, 13, 15, 25, 26 **DIACHRON**: 22 **Beeldveld Fotografie**: 33, 36 (foto), 37

Bruut Ontwerp: 34 **MTD Landschapsarchitecten**: 35 **Weleer**: 36 (logo) **Norbert van Omma**: 44

Opmaak: **masja mols grafisch ontwerp**

Januari 2022

